

WOLFGANG HUBER

Hitkérdések – protestáns szemmel

Budapest, 2021

A kiadvány megjelenését a Melanchthon Evangélikus Szakkollégium támogatta.

A könyv a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával jelent meg.

A fordítás az alábbi kiadás alapján készült:
Wolfgang Huber: *Glaubensfragen. Eine evangelische Orientierung.*
C. H. Beck Verlag, München, 2017.

Fordította
Wagner Szilárd

Lektorálta
Szabó B. András

A fordítást az eredetivel egybevetette
Diószegi Rita

A mutatót összeállította
Papp Máté
Szebenszki Emese

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.

© C. H. Beck Verlag, 2021
© Wolfgang Huber, 2021
Hungarian edition © Luther Kiadó, 2021
Hungarian translation © Wagner Szilárd, 2021

TARTALOM

ELŐSZÓ A MAGYAR KIADÁSHOZ 7

VISSZATEKINTÉS 11

A reformáció indulása 11 ■ Reformációi jubileumok 12 ■ Nem új
egyház 14 ■ Az evangéliumra hallgatni 15 ■ Az evangéliumból élni 17 ■
Reformáció és bizalom Istenben 20

ELŐRETEKINTÉS 24

A hit és a vallás jövőjére vonatkozó prognózisok 24 ■ A hit mint opció 28 ■
Meggyőző életforma az esetlegesség feltételei között 30 ■ Elfordulás
a rezignációtól 31 ■ A valóság józan szemlélése 33 ■ A tolerancia
műhelyei 34 ■ Hinni és érteni 36

A HIT FORRÁSAI 38

A Biblia mint forrás 38 ■ A Biblia mint kánon 39 ■ A Biblia és
a zsidó–keresztény viszony 45 ■ Hallani, ünnepelni, élni 49 ■
Vallástétel 53

A TEREMTŐ DICSÉRETE 57

Az élet ajándéka 58 ■ A világ bibliai nézőpontból 60 ■ Mai
világképünk 62 ■ Teremtéshit és természettudomány 65 ■
Teremtés és idő 70 ■ Az ember helye a teremtésben 71 ■
Isten mint Teremtő 79

ISTENNEL PANASZKODNI 83

A szenvedés tapasztalatai 84 ■ A teodicea kérdése 86 ■ Szenvedés, rossz,
gonosz 92 ■ Bűn és véték 95

JÉZUS ÚTJA 102

Semmi sem magától értetődő többé 102 ■ Jézus megtapasztalásának formái 105 ■ Isten jelenléte 113 ■ Isten új képe 115 ■ Új út az emberek számára 119 ■ Kereszt és feltámadás 125 ■ Jézus a vallásközi párbeszédben 132

A SZABADSÁG LELKE 136

Jöjj, teremtmény Lélek 136 ■ Egyház a Szentlélek erejében 143 ■ Protestáns spiritualitás 160 ■ Hit és értelem 169

FELTÉTLEN SZERETET 175

Szeretet – kifutó modell? 174 ■ A szeretet háromszoros parancsa 176 ■ Testi és testtől független szeretet 181 ■ Az ellenség szeretete 183 ■ Lehet a szeretet parancs? 187

RADIKÁLIS REMÉNYSÉG 192

Elvárás és remény 192 ■ A remény radikalitása 195 ■ A halál mint határ – a halál mint hatalom 196 ■ Mit remélhetek? 201 ■ A holtak feltámadása és az örök élet 203 ■ Az utolsó ítélet és Isten országa 206 ■ A remény tanulásának helyei 215 ■ A remény háza 218

HIT ÉS ÉRTÉKEK 220

Érték és méltóság 220 ■ A hit alapotívumai 222 ■ Protestáns hangsúlyok 226 ■ Az értékek pluralitása 228 ■ Keresztény értékek 229 ■ Értékkonfliktusok 233

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS 235**FÜGGELÉK 237**

Bibliográfia 239 ■ Névmutató 253 ■ Tárgymutató 256 ■ Igehelymutató 262

ELŐSZÓ A MAGYAR KIADÁSHOZ

A Melanchthon Evangélikus Szakkollégium Wolfgang Huber *Hitkérdések – protestáns szemmel* című könyvének magyar fordításával egy olyan kötetet szeretne az olvasók kezébe adni, amely a jelenben foglalja össze az ötszáz éves protestantizmus tartalmi lényegét. Megmutatja, hogy a szellemi erőfeszítés és a hit nem egymás ellentétei, hanem a keresztény hit egyik lehetséges, a protestáns történelmi egyházakra különösen jellemző módja.

Ma a protestáns egyházak és gyülekezeteik fokozott társadalmi szerepvállalással igyekeznek igazolni szükségességüket, és különböző akciókkal próbálják az ingerekkel túlterhelt modern társadalom figyelmét megszerezni. Ez egyformán igaz Nyugat- és Kelet-Európára. Ugyanazt a módszert alkalmazzák, annak ellenére, hogy sokszor az etikai kérdésekre adott válaszaik egymással éppen ellentétesek. Ez az etikai aktivitás a hit tartalmi kérdéseinek másodlagos szerepet hagy. A keresztény hit tartalma a társadalom széltejében-hosszában az egész kontinensen érdektelenné vált.

Ezzel párhuzamosan az egyetemi tudományos teológia sok tudományhoz hasonlóan csak nehezen találja meg a szélesebb érdeklődő közönség számára érthető nyelvet. Az olvasás visszaszorulása nemcsak általános kortünet, hanem a reformáció egyházainak is mindennapos valósága. A komoly kihívást jelentő teológiai szakirodalom szűk szakmai rétegnek szól, a széles közönség inkább csak mellékes címette. Ezért az érdeklődő keresztények számára a teológiai kérdések megválaszolásában általában a leegyszerűsített, sokszor fundamentalista, kevesebb erőfeszítést igénylő válaszok a meghatározók. A reformáció nagy évfordulója gazdag történelmi, kulturális és társadalmi üzenete mellett adós maradt a hit jelen idejű megfogalmazásával és tudatosításával. A Krisztus-hit megvallásának képessége saját kipróbált és végiggondolt válaszokat igényel. A széles körben használt keresztény nyelv kevés segítséget nyújt ehhez. Nehéz érthető válaszokat adni a kortárs kérdésekre ezzel a nyelvezettel. A kettő inkább párhuzamos nyelvi valóságokként létezik egymás mellett. A kezünkben tartott,

Hitkérdések című kötet értéke egyebek mellett, hogy számos olyan megfogalmazást adhat vagy inspirálhat olvasás közben, amely segít ezen a szótlanságon.

Könyvet kézbe venni energiát igényel; egy olyan könyvet, amely fokozott együttgondolkodást vár el olvasójától, még többet. Az energiabefektetés azonban megtérül, mert Wolfgang Huber a saját hit újragondolásához és mások számára érthetővé tételéhez rendkívül értékes megfogalmazásokat tár az olvasó elé. Nyelvezete épp annyira nehéz, hogy szellemi kihívást jelentsen, és épp annyira egyszerű, hogy még érthető maradjon. Szerencsésen találkozik benne szerzőjének kettős, évtizedes tapasztalata: a teológusprofesszoré és a berlini püspöké.

A könyv gondolatmenetének központi magja egyértelműen az evangélium, Isten megigazító kegyelmének tapasztalata – ez kihívást jelenthet a liberális olvasó számára. Az evangélium következményeinek leegyszerűsítése helyett viszont több választ is igaznak fogad el – ez konzervatív olvasói számára jelenthet erőfeszítést. Az erőfeszítés jutalma viszont egy nagy lépés a nagykorú, mai protestáns hitvallás lehetősége felé. Ebben a protestáns orientáció több, mint pusztán tájékozódás a hitről, és több egy keresztény irányzat tanításának megismerésénél is; ez az orientáció irányvétel. Az irányvétel egyértelmű következménye az indulás, a folytatás, a továbbmozdulás egyénileg és egy hasonló tapasztalattal rendelkező közösség tagjaként.

Ehhez Huber e könyvben először visszanéz, mégpedig a reformáció történeti eseményére; majd előretekint, a vallás jövőjét vizsgálja. A hit forrásaival, a Biblia és a hitvallás mai olvasatával folytatja. A Szentháromság bemutatását Isten teremtfői aktusával kezdi, melyet a modern világkép összefüggésében mutat be. Nem maradhatnak ki a teremtettségben megjelenő negatív tapasztalatok sem a régi koroktól kezdve a 20. század traumáin át egészen máig. A szenvedés, a bűn és a vétek megkülönböztetésével az emberi létezés mélypontját járja körül. Innen emel fel Jézus személyének bemutatása. Mivel ez az ismeret ma már egyáltalán nem magától értetődő, az alapoktól kezdi a kifejtését. Jézus szerepének felfogása megkülönbözteti a kereszténységet más vallásoktól, ennek kapcsán a dialógusképesség és a más világvallásokkal folytatott párbeszéd lehetőségeit és korlátait veszi számba. A Szentlélekről szóló fejezettel megvilágítja, hogy a Lélek által a szabadság tere nyílik meg a teremtésben és az egyházban is. A szeretet keresztény értelmezését a végső kérdések összefüggésében megfogalmazott radikális reménység fogalmának körüljárásával fejezi ki a szerző. Végül azt ismerhetjük meg, hogy az értékek és a méltóság kérdésén keresztül hogyan formálja a keresztény hit ma is Európát. Miközben naponta az a benyomásunk, hogy értékeink konfliktusa áthidalhatatlan szakadékokat teremt a társadalom különböző csoportjai között, a protestáns spiritualitás arra emlékeztet, hogy az értékek konfliktusa legalább annyira belső személyes megküzdést és döntést is

jelent. A megőrzés és az új lehetősége közötti mérlegelés egyéni felelősségünk, mindennapi keresztény kihívás.

Bizonyos témafelvetéseket, hangsúlyokat idegennek, sajátosan németnek érezhetünk a könyv olvasása során. Máskor viszont ugyanez a német protestáns teológiai háttér olyan szilárd alapot jelent jól ismert témák bemutatásához, amely kompakt módon adja kezünkbe egy egyedülállóan gazdag gondolkodás és módszer, egy hosszú teológiai tradíció eredményeit. A borítókép Berlin egyik szimbólumát, a háborúban lerombolt Emléktemplom, a Gedächtniskirche meghagyott, régi, romos tornyát és a modern templomépület egy részletét ábrázolja. Nem ilyen látványosan, de kelet-közép-európai kontextusban is megvannak a sajátos traumák. Idealizálva helyreállítani a régit ugyanúgy mellőzi az igazságot, mint nyomtalanul eltüntetni. A múlt fájó sebeit nem takarja a feledés leple, ugyanakkor feladatunk mégsem merül ki a kiürült tradíció őrzésében. Helyük van saját korunk kifejezéseinek, zavarba ejtő jelenidejűségükkel bárkit megszólíthatnak.

Európában nem nagyon találni még egy olyan országot, ahol a protestantizmus két történeti ága, az evangélikusok és a reformátusok olyan karakteres különbséggel lennének jelen egymás mellett az adott kultúrában, mint a magyarban. A könyv éppannyira evangélikus, mint református, és erre a közös lényegre emlékeztetni a magyar olvasóit ma talán fontosabb, mint valaha. Ugyanakkor nem csak ehhez a két felekezethez szól: tágabbra nyitja az ajtót ökumenikus perspektívával, hiszen az evangéliumfókuszú gondolkodás minden keresztény számára egyformán feladat. Legfontosabb talán azok számára lehet, akiknek a hit és annak evangélikus vagy református kifejezése valamiért most vált jelentékké az életében. Akik tudatosan szeretnének mélyebben megismerkedni vele, miközben nem zárkoznak el, hanem végig párbeszédben akarnak maradni a mai kortárs szellemi világ kérdéseivel. Ezért akár teológiailag elkötelezett, motivált laikusként szellemi kíváncsiságból, akár az ismert tartalmak aktuális végiggondolásának hivatásbeli szándékával veszi kézbe a könyvet az olvasó, egyformán fontos szellemi és lelki út előtt áll. A szerző a kötetet egy korábbi monográfiája átdolgozásával a reformáció ötszázadik évfordulójára írta. Magyarul már a nagy jubileumi lendület tapasztalatával, talán türelmesebben elmélyedve lapozhatunk bele.

A fordításért dr. Wagner Szilárdot, a bécsi magyar evangélikus gyülekezet lelkészét illeti a köszönet. A Luther Kiadó munkatársait, Diószegi Rita szerkesztőt pedig a magyar kiadás előkészítéséért. A könyv magyar megjelenését a Melanchthon Evangélikus Szakkollégium hallgatóinak érdeklődése, őszinte intellektuális és hitbeli útkeresése inspirálta. A magyar kiadás a szakkollégium anyagi és szakmai támogatásával jött létre.

Szabó B. András

VISSZATEKINTÉS

Az evangélium felfedezése

Amikor Kolumbusz Kristóf 1492-ben Kelet-Ázsiát az Atlanti-óceánon való átkeléssel próbálta meg elérni, váratlan kontinensre bukkant a karibi térségben. De nem ő volt az első európai, aki ott kötött ki. A grönlandiak ugyanis már fél évezreddel azelőtt észrevették az amerikai szárazföldet. Amerika felfedezését ennek ellenére mégis rendíthetetlenül Kolumbusz utazásához kötjük.

Hasonló értelemben a reformációt az evangélium felfedezéseként jellemezhetjük. Ez nem azt jelenti, hogy a 16. századi reformátorok voltak az elsők, akik eljutottak annak felismerésére, hogy a hit alapja a Biblia. Az evangélium, az Újszövetség üzenetének lényege a kezdetektől ismert volt a kereszténység számára. Azonban újra és újra elhomályosították. A kereszténység története tele van olyan példákkal, hogy az egyház, amelynek a Jézus Krisztusban való hit továbbadása lenne a feladata, a hit útjában áll. Mindenekelőtt azért, hogy fontosabbnak tartotta önmagát annál, akit hirdetni kellene. Ezért volt és marad minduntalan szükséges az evangélium felfedezése.

A reformáció indulása

A reformáció sokrétű esemény volt, volt azonban egy egyszerű magja. A Jézus Krisztusról szóló evangélium iránti érdeklődés vezetett el hozzá. Ezt jelöli az *evangélikus*¹ szó, amely eredeténél fogva nem felekezeti elhatárolódást, hanem tartalmi koncentrációt jelent.

A 16. századi reformátorok sem az elsők, sem az utolsók nem voltak azok közül, akik erre törekedtek. Az evangélium új és közvetlen megértésére irányuló felbuzdulásuk azonban példaértékű. A hit tartalmára és életformáira az evangé-

¹ A német *evangelisch* kifejezés egyaránt jelenti a protestáns felekezeti meghatározást, amelybe az evangélikus és a református is beletartozik, és a felekezet evangéliumi meghatározottságát. A magyar kiadásban igyekeztünk érzékeltetni ezt a gazdag jelentést. – *A szerk.*

lium irányából kérdeztek rá. A jelen könyv is éppen ebben az értelemben kérdez rá arra, hogy mi evangélikus, ily módon biztosítva hozzáférést a keresztény hit alapkérdéseire.

1517. október 31-e számít a reformáció kezdetének. Egy régi hagyomány szerint ezen a napon szögezte ki Luther Márton (1483–1546) a búcsúról és bűnbánatról szóló kilencvenöt tételét a wittenbergi vártemplom kapujára. Valószínűleg nem maga ragadott kalapácsot, hanem a feladatot átadta a pedellusnak, az egyetem ilyen ügyekkel megbízott alkalmazottjának. Luther még aznap elküldte a tételeket közvetlen egyházi felettesének, Hieronymus Schultz püspöknek, akinek székhelye Brandenburg an der Havelben volt. Egyidejűleg elküldte őket Albert magdeburgi érseknek is, akit a kritikája, mi több, a tiltakozása közvetlenül is érintett. Ő az általa 1515 óta hirdetett búcsúhoz a kor legsikeresebb búcsúkereskedőjét, Johannes Tetzel domonkos szerzetest fogadta fel. Az őszinte bűnbánat jeleként a búcsúcédulákra befizetett pénzüsségeket hivatalosan a római Szent Péter-templom befejezésére kellett volna fordítani. Albertnek azonban valójában azért volt szüksége a bevételekre, hogy kifizethesse a pápa különleges engedélyét, amellyel a magdeburgi püspöki széken kívül a mainziti is elfoglalhatta.

Luther elsődleges célja nem a búcsú kritikája volt, sokkal inkább arra akart rámutatni, hogy a bűnbánat, azaz az Istenhez való megtérés a keresztény élet lényegét jelenti. Mindazonáltal az érsek a kilencvenöt tételt válaszra sem méltatta, hanem az eretnokség gyanúja okán közvetlenül Rómába továbbította. Ezzel rögtön elindította azt a folyamatot, amelynek során Luther kezdeményezése – annak az egyház belső reformjára történő felhasználása helyett – egyházszakadásba torkollott.

A kilencvenöt tétel kiadása, ha nem is a magdeburgi érseknél, de a széles nyilvánosság körében jelentős reakciót váltott ki. Luther más kezdeményezései, illetve az előtte és mellette tevékenykedő reformerek messze nem keltettek ilyen visszhangot. A wittenbergi tiltakozás azonban széles körű vitát indított el ekkor. Ezért illő, hogy október 31-ét a reformáció emléknapjaként évente megünnepeljük. Az emlékév százévente nagy összegzésre szólít: Hol állunk? Hogyan tovább?

Reformációi jubileumok

Az ilyen jubileumok összekötik a reformációt az adott korszak lelkületével. A reformációra való emlékezés jelentősen hozzájárult egy történeti jubileumkultúra kialakulásához – mégpedig nemcsak Németországban, hanem annak határain kívül is. Ez a jubileumkultúra azonban egyszersmind helyhez kötött is. A reformáció városaiból indult ki. Egy évszázaddal Luther kilencvenöt tételének megjelentetése után a wittenbergi egyetem megragadta az alkalmat, hogy emlékűnnepet tart-

son. Más helyszíneken is csatlakoztak a kezdeményezéshez, amely rövidesen az egyetemek körén kívülre is elhatott. A lutheri „tételkiszögezés” dátumához olyan más fontos, megemlékezésre okot adó események csatlakoztak, mint Luther születésének és halálának napja (1483, illetve 1546), valamint az *Ágostai hitvallás* 1530-as elfogadása. Ezek az „örömünnepek” nemcsak a hit evangélikus formájának megerősítését szolgálták, hanem a protestáns kultúraformálás nyilvános megjelenítésére is szerveződtek. 1817-ben a felszabadító háborúk hatottak a reformáció jubileumára: Luthernek, a „német kultúra” ősatyjának segítenie kellett a legyőzöttség érzésétől megszabadulni, amelyet a napóleoni háborúk során elszenvedett vereségek idéztek elő. „Az Isten, aki növekedni engedte a vasat, nem akart szolgákat” – szólnak Ernst Moritz Arndt *Vaterlandslied (A szülőföld dala)*² című szerzeményének első sorai. Természetesen meg kellett emlékezni a reformáció két nagy szárnyának – a lutheránusoknak és a reformátusoknak – a közeledéséről, amely az 1817-es reformációi jubileumhoz kötődik. Az egyházi uniók kialakulása – különösen Poroszországban – ehhez a dátumhoz kötődik. Az 1917-es reformációi jubileumra árnyékot vetett a világháború. A szabadságról szóló reformatori üzenet kitartásra buzdító jelmonddá lett az erőszakos küzdelmek közepette, amelyek egyre inkább a túlélésért folytatott küzdelemmé váltak, és a világháborúk évszázadának pecsétjét nyomták az egész századra.

A 21. század elejére e nacionalista hangok háttérbe szorultak. Leginkább ott tűnnek elő újra, ahol a reformációt a nyugati világ fejlődésének lépéseként értelmezik, amelyet e gondolkodásmód egyes képviselői szerint az iszlám előretörése és a világméretű népvándorlás pusztulással fenyeget. A 2015-ben Drezdában alakult Patrióta Európaiak a Nyugati Világ Iszlamizálódása Ellen (PEGIDA) nevű mozgalomban különösen élesen, idegenellenes és jobboldali populista hangsúllyal jut kifejezésre ez a gondolkodásmód. A nyilvánosság nagyobb részében azonban a reformáció gondolatának e nemzeti, beszűkült változatával szembeállítanak egy globális, ökumenikus értelmezést: a reformáció a világ nagy részén éreztette hatásait, és a kereszténység minden felekezeti különbség ellenére szorosabban összekapcsolódik. Bármennyire is üdvözlendő azonban ez a perspektíva, nem szabad, hogy megtévesszen. Az ilyen gondolkodásmód is az idők szelleméhez való alkalmazkodásnak bizonyulhat: a reformáció jubileuma a globalizáció bűvkörében, amelynek különös ismertetőjele egy „reformációi világkiállítás”.

Látható, hogy keskeny a határvonal a jelen kritikus tudatosítása és a kor-szellemtől való függés között. Annál sürgetőbb, hogy feltegyük a kérdést: mi a protestáns? Azaz ne csak ünnepeljük a reformációt, hanem menjünk is útra felé: irány a reformáció.

² Ernst Moritz Arndt 1812-es, hazafias érzésű versének kezdő sora. (W. Sz. ford.) – *A szerk.*